

עזרא ויהושע – קוים מקבילים נפגשים

נדב לחמן

בבבלי ערכין (לב ע"ב) מובא המדרש הבא:

מאי טעמא דמאן דאמר: קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא?
דכתיב: 'ויעשו בני הגולה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות
כי לא עשו מימי יהושע בן נון כן בני ישראל וגו' ותהי שמחה גדולה מאד' [נחמיה ח' יז],¹
אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא?
אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע,
מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה,
אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה;
ואומר: 'זהביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה' [דברים ל' ה],
מקיש ירושתך לירושת אבותיך,
מה ירושת אבותיך בחידוש כל דברים הללו,
אף ירושתך בחידוש כל דברים הללו.

המדרש דן ביחס בין קדושתה של ארץ ישראל לאחר כיבושה בימי יהושע, לבין קדושתה
לאחר התנחלותם של בני ישראל בימי עזרא. לפי משפטי הסיום, קיים דמיון בין שתי
הירושות – בשתייהן מתחדשות החובות המיוחדות לארץ ישראל בקדושתה. חובות אלו
הן סממנים של עצמאות, מאחר ומדובר במצוות התקפות רק במצב של ריבונות עם
ישראל בארצו:² מעמדן המיוחד של הערים המבוצרות (ערי החומה), ומניין השמיטין
והיובלות (דהיינו, לוח שנה מיוחד). את ההקבלה בין תקופת עזרא לתקופת יהושע,
סומך המדרש על פסוק שמתייחס לדימיון זה במפורש: 'ויעשו כל הקהל השבים מן
השבי סכות וישבו בסכות, כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא

* תודה נתונה למו"ר אביה הכהן, על שהעיר, האיר והוסיף, שכנע אותי לכתוב את המאמר ואחר כך גם לפרסמו, וכן לאיתי מרינברג ולעורך שהעשירוהו וסייעו בידי להביאו לצורתו הסופית.

1 בנוסח המסורה במקום 'שבי הגולה' בא התואר 'כל הקהלה': 'ויעשו כל הקהלה השבים מן השבי סכות...'. וכך בכ"י וטיקן 120 של הבבלי.

2 אמנם עולי בבל לא היו עם ריבוני בארצו, אלא שליחים אוטונומיים מטעם מלך פרס. אף על פי כן, נראה שבתודעתם שלהם היתה לשיבת ציון משמעות מעבר לאוטונומיה המוגבלת, וכי בצד הרשות שניתנה להם לשקם את הריסות המקדש והזכות לשוב לארץ ישראל, פיעמה מתחת לפני השטח תקווה לקוממיות לאומית מלאה, ששיבת ציון היא רק האות לתחילתה. ראה: 'י קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, כרך ח, ת"א תשט"ז, עמ' 161-163 ("נגלה ונסתר בתנועת שיבת ציון").

ותהי שמחה גדולה מאד' (נחמיה ח' יז). עם זאת, הדמיון בין שתי התקופות אינו מסתכם בפסוק זה בלבד, והוא מתגלה – גם אם לא בצורה מפורשת כמו בפסוק זה – במקומות נוספים בספר עזרא.³

במאמר זה אשתדל לעמוד על צדדים שונים באופי מנהיגותו של עזרא, מתוך הקבלות לשוניות ואחרות בין פעולותיו ובין פעילותו של יהושע בן נון. כמנהיג.⁴ את ההקבלות ניתן לזהות בשני מישורים:

א) המישור הלשוני-טקסטואלי, המתבטא במטבעות לשון משותפים שעשויים להעיד על הזיקה בין שני האישים כפי שראה אותה המספר.

ב) המישור התכני-ענייני, המתבטא בדמיון שבין תוכן המעשים הקשורים בפועלם של שני האישים (הגם שלשון תיאוריהם שונה), דמיון העשוי להצביע על כוונתו של האיש עזרא עצמו, כאשר כיוון את מעשיו על פי דפוס הפעולה של יהושע. כאן נכללים גם טקסים שבוצעו במעמד העם.⁵

בעוד ההקבלות התכניות יוצרות בדרך כלל קשר טבעי בין שני הסיפורים, תפקידן של ההקבלות הלשוניות לרמוז לקשר כזה, גם כאשר האירועים עצמם אינם כה דומים עד שהקשר ביניהם יובן מאיליו. אולם, בחלק מהדרגות אצלנו שלובות ההקבלות זו בזו, הן ההקבלה הלשונית והן ההקבלה התכנית, כך שניתן לזהות דמיון תכני-ענייני בין עזרא ליהושע, השזור גם בהקבלות לשוניות; אלה מחזקות את הדמיון שבין המעשים, ויוצרות אצל הקורא תודעה של זיקה בין הדמויות או המעשים שבשתי התקופות.

א. סמכותו של עזרא

1. בסוף תקופת נדודי ישראל במדבר, מסמיך משה את יהושע, בהוראת ה': 'וַיִּצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַחֲזַקְהוּ וְאַמְצֵהוּ' (דברים ג' כח); הביצוע מתואר בהמשך: 'וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון מְלֵא רוּחַ חֲכָמָה פִּי סֶמֶךְ מִשֶּׁה אֶת יָדָיו עָלָיו' (דברים ל"ד ט).⁶ אלא שלפני כניסתו לארץ ה' מסמיך אותו שנית, ואף שם מודגש החיזוק 'חזק ואמץ' שלוש פעמים, ובסופו – 'פִּי עֲמָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תִּלְךְ'. חיזוק זה מופיע בנקודת-מעבר מבחינתו של יהושע – מעבר מתפקיד של מורה-דרך ושופט, לתפקיד של מצביא. מעבר זה עלול היה להעלות חששות בלב יהושע, ועל כן היה צורך לחזקו.

3 במונח "ספר עזרא" הכוונה כאן לפרקים ז-י בעזרא ו-ט בנחמיה, הכוללים את זיכרונות עזרא (כלומר, להוציא את הפרקים הנוגעים למלכות כורש ואת מסכת האיגרות).

4 הקבלה דומה קיימת גם בין מעשיהם של משה ועזרא, אך לא כאן המקום לפרטה. איני בא לטעון לעדיפות ההקבלה ליהושע, אלא להצביע על קיומה, ועל המשמעויות השונות הנובעות ממנה.

5 על פי הברייתא הידועה בבבא בתרא יד ע"ב-טו ע"א, מחבר ספר עזרא (כלומר, ספרי עזרא ונחמיה) הוא עזרא עצמו; אם כן, ענייננו לא בהכרח בשני אישים שונים אלא בשני מישורים שונים של המסר – המישור הלשוני, והמישור התכני.

6 וכן במעמדי ההסמכה הנוספים: דברים א' לח, שם ל"א ג, ז, יד, כג.

ניתן לראות באור זה גם את החיזוק שמקבל עזרא, בעז' י': 'קום פי עליך הדיבר ואנחנו עמך חזק ועשה'; פסוק זה מופיע לפני כינוס העם, שמטרתו היתה הסרת הנשים הנכריות. בדומה ליהושע, גם עזרא נקרא במעמד זה לטפל בנושא שלא נגע בו עד כה: ביקורת פנימית של משפחות בני ישראל. כל עוד היה עזרא המנהיג הגואל, המוליך את העם הגולה לארצו, קל היה לו יותר לסחוף אחריו את העם הנאמן לו. אולם כעת, כשהגיעה העת לביקורת כלפי העם, זקוק הוא לתמיכה ולעידוד, ויתרה מכך – להכרה בסמכותו. את זאת הוא מקבל משריו ונאמניו. פער התקופות בין עזרא ליהושע בא כאן לידי ביטוי במלוא חריפותו: עזרא אינו יכול לקבל את תמיכתו מה', והוא נזקק לעזרה אנושית מאת שריו. השימוש במטבע לשון דומה יוצר זיקה בין שני המעמדות מצד אחד ('חזק ואמץ' מול 'חזק ועשה'), ומדגיש את הפער מצד שני ('כי עמך ה' אלהיך' – 'כי אנחנו עמך').

2. עניין נוסף הקשור בסמכות, משותף לעזרא וליהושע באופן מובהק יותר. זהו נושא הסמכות המשפטית העליונה, דהיינו הסמכות לשפוט, ובמידת הצורך – להוציא להורג. סמכות זו ראויה שתינתן על-ידי העם, היות ואין מדובר בהנהגה האלוהית (הרוחנית) של העם, אלא בתחומי האחריות הציבורית, במשפט אזרחי-אנושי. יהושע מקבל סמכות זו מידיהם של בני ראובן, גד וחצי המנשה: 'כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דיכריך לכל אשר תצוונו יומת רק חזק ואמץ' (יהושע א' יח). בסגנון כמעט זהה, מקבל עזרא את סמכותו מידי ארתחששתא: 'וכל די לא להוא עבד דתא די אלהך ודתא די מלכא, אספרנא דינה להוא מתעבד מנה הן למות הן לשרשי הן לענש נכסין ולאסורין' (וכל אשר לא יהא עושה את החוק של אלוהיך ואת החוק של המלך, מיד יהא הדין נפרע ממנו, אם למוות, אם למלקות, אם לעונש ממון ולמאסר'; עזרא ז' כו).

ב. תיאורי מעשים וטקסים

1. הטקס הראשון שנבחן הוא מעמד הקריאה בספר התורה. בעקבות הכניסה לארץ כחוויה מכוננת לעם, מצד מעמדו הלאומי, יש צורך לחזור על החוויה המכוננת כדת, מעין מתן תורה. אלא, שאחרי הכניסה לארץ לא נמצאים בני ישראל באותו מצב של קיום נסי המאפיין את תקופת הנדודים במדבר; הטקס במקרה זה אינו אלא תזכורת, ולכן הקריאה בו היא אנושית. ניתן לראות דמיון בפרטי טקס הקריאה בתורה בשני הספרים: 1.א. כנגד חלוקת העם לשנים ביהושע – 'וכל ישראל וזקניו ושרים ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון' (יהושע ח' לג) – עומדים הנכבדים משני צדיו של עזרא: 'ויעמד אצלו מתתיה ושמע ועניה ואוריה וחלקיה ומעשיה על מינו ומשמאלו פדיה ומישאל ומלכיה וחשם וחשבדנה זכריה משלם' (נחמיה ח' ד).

1.ב. יהושע קורא את התורה לפני העם: 'לא היתה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגער ההלך בקרבם' (יהושע ח' לה); ובדומה

לו, עזרא: וַיִּקְרָא בּוֹ לְפָנָי הַרְחוּב אֲשֶׁר לְפָנָי שְׁעַר הַמַּיִם מִן הָאוּר עַד מַחְצֵית הַיּוֹם נִגְדוּ הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׂאִים וְהַמְּבִינִים וְאֲזַנֵּי כָל הָעָם אֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה (נחמיה ח' ג).

1.ג. יהושע כותב את התורה: וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֶת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לְפָנָי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (יהושע ח' לב), ואילו עזרא נושא בתואר 'סופר': 'הוא עֲזָרָא עֲלֵה מִבְּבֶל וְהוּא סֹפֵר מְהִיר בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר נָתַן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' (עזרא ז' א).

הדמיון בפרטים מדגיש את ההבדלים.⁷ המעמד המתואר ביהושע הוא מאורע מרשים, שבו נוכח העם היוצא ממצרים כולו, ואשר כדי להכילו יש צורך במרחב האדיר של שני ההרים (יהושע ח' לג). אל מול תיאור זה ניצב המעמד המתואר בעזרא, שבו נוכחים העולים לארץ, והם ממלאים רק את 'הַרְחוּב אֲשֶׁר לְפָנָי שְׁעַר הַמַּיִם' (נחמיה ח' א).

והנה, אף שההקבלה העניינית כאן בין שני הטקסים, ביהושע ובעזרא, היא ברורה ומובנת, נראה שאף הקבלה לשונית יש כאן – סימן לכך שהמספר ביקש אף הוא להעיר את תשומת לבנו אל הקשר שבין שני הטקסים. שכן, המספר בוחר גם הוא להשתמש בלשון 'נגד' המופיעה ביהושע: 'לֹא הָיָה דְבָר... אֲשֶׁר לֹא קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֶגְדַּ פֶּל קְהַל יִשְׂרָאֵל וְהַנְּשִׂאִים וְהַטָּף' – בעזרא: 'וַיִּקְרָא בּוֹ לְפָנָי הַרְחוּב נִגְדוּ הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׂאִים וְהַמְּבִינִים וְאֲזַנֵּי כָל הָעָם אֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה'. לשון זו של 'נגד' במשמעות של 'לפני', מופיעה בהקשר דומה פעם נוספת במקרא – בציווי שבספר דברים על קריאת התורה: 'כִּבְּוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לִרְאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר, תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגְדַּ פֶּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם'.⁸ הרי שהניסוח 'נגד כל קהל ישראל' (ביהושע) ו'נגד האנשים...' (בעזרא), מכוון לספק רמז ברור לכך שטקס הקריאה בתורה היווה למעשה את קיום צו התורה 'תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם' – כחלק מקיום הברית והישיבה המחודשת בארץ.

ניתן להוסיף, כי ההקבלה כאן היא למעשה עמוקה יותר, שכן התורה מדגישה 'נגד פֶּל יִשְׂרָאֵל', ובפסוק הבא 'הִקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׂאִים וְהַטָּף וַיִּגְרַח אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיךָ'. סופר יהושע, שרצה להדגיש שכך אמנם נעשה, פירט: 'נִגְדוּ (1) פֶּל קְהַל יִשְׂרָאֵל (2) וְהַנְּשִׂאִים (3) וְהַטָּף', ונראה שלכך כיוון גם סופר עזרא; אלא שבימי עזרא ה'טף', כידוע, 'חֻצֵי מִדְבַּר אֲשֶׁדוּדִית וְאִינָם מִפְּרִיִם לְדַבֵּר יְהוּדִית' (נחמיה י"ג כד), ועל כן הוא מתנסח בזהירות: 'נִגְדוּ (1) הָאֲנָשִׁים (2) וְהַנְּשִׂאִים (3) וְהַמְּבִינִים...'. אולם על עצם ההקבלה לא יותר סופר עזרא, וזה מלמד, כאמור, על החשיבות והמהותיות שראה בטקס קריאה זה,

7 לתופעות דומות של 'סיפורי בבואה' (סיפורים המיוסדים על סיפור קודם, ומוצגים ביחס אליו על דרך הניגוד), ראה: ז' זקוביץ, מקראות בארץ המראות, תל-אביב 1995. עם זאת, נראה שלא מדובר כאן בסיפור בבואה קלאסי, שכן המספר של ספר עזרא לא התכוון להדגיש את הניגודים בין עזרא ליהושע; אדרבה, הוא התכוון דווקא לקשור ביניהם, אלא שהניגודים בין שני הסיפורים עולים מאליהם בשל הכרתנו את נסיבותיהם השונות.

8 לעניין לשון 'נגד' במשמעות זו ראה גם: בראשית ל"א לב, לו; שמ"א י"ב יג; שמ"ב י"ב יב; דה"ב י"ג, ועוד.

שכמוהו כחידוש הברית בין ישראל לאלוהיו המתקיימת במקביל לשיבת העם לארצו – בימי עזרא, כבימי יהושע.

2. חציית הנהר: חציית נהר אֶהָא מתוארת בעזרא כאופן המזכיר את חציית הירדן ביהושע. יהושע ניצב על גדת הירדן סמוך לכניסה לארץ, כאשר הוא מצווה את שוטרי העם: 'עָבְרוּ בְקָרֵב הַמַּחְנֶה וְצִוּוּ אֶת הָעָם לֵאמֹר הֲכִינוּ לָכֶם צִידָה כִּי בְעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לְבוֹא לְרִשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ' (יהושע א' יא). בדומה לו, עזרא הניצב על גדת נהר אהוא, בשלב האחרון לפני הגעתו לירושלים, ממתין אף הוא שלושה ימים לפני חצייתו, לשם הכנה לכניסה לארץ: 'וְאֶקְבָּצֶם אֶל הַנְּהָר הַבָּא אֶל אֶהָא וְנַחֲנָה שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה, וְאָבִינָה בָעָם וּבַכֹּהֲנִים וּמְבַנְי לְוִי לֹא מְצֵאתִי שָׁם' (עזרא ח' טו).

גם התאריך בו בוחר עזרא הוא משמעותי; יהושע חוצה את הנהר ב' בניסן: 'וְהָעָם עָלוּ מִן הַיַּרְדֵּן בְּעֶשְׂרֵת הַיָּמִים הָרִאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בְּגִלְגָל בְּקִצְהָ מִזְרַח יְרִיחוֹ' (יהושע ד' יט), ואילו עזרא מבצע את החצייה סמוך מאוד לתאריך זה – יומיים אחריו: 'וְנִסְעָה מִנְּהָר אֶהָא בְּשָׁנִים עֶשֶׂר לַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן לְלֶכֶת יְרוּשָׁלַם' (עזרא ח' לא). קרבת תאריכים זו, הדגשת חשיבות הכהנים בשני המקומות (יהושע ג' ג, ו; עזרא ח' טו), הסמיכות לכניסה לארץ, וכמובן – מוטיב הנהר המסמל את הגבול שבין שני הארצות – כל אלה מחזקים את הסברה שעזרא למעשה שחזר את כניסת העם לארץ בימי יהושע. אלא, שגם במקרה זה, בניגוד לחציית הירדן הנסית-במופגן בימי יהושע (יהושע ג' ה, טו-יז), אין חציית אחד מיובלי נהר הפרת בימי עזרא אלא חיקוי דל.⁹

3. הנושא האחרון בו ברצוני לדון הוא המקיף ביותר, הן מבחינת עומק ההשוואה והן מבחינת מרכזיותו להבנת מנהיגותו של עזרא; זהו עניין הנישואין לנשים נכריות, בהשוואה לסיפור מֵעַל עֶכָן בספר יהושע. נבחן את הנקודות המשותפות:

3א. החטא אצל יהושע מתואר בלשון 'מעל': 'וַיִּמְעְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַל בְּחָרָם וַיִּקַּח עֶכָן בֶּן פְּרָמִי בֶן וַבְדִי בֶן זִרְחַ לְמִטָּה יְהוּדָה מִן הַחָרָם, וַיַּחַר אִף ה' בְּבָנֵי יִשְׂרָאֵל' (יהושע ז' א). כך גם החטא בעזרא: 'כִּי נָשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם וַהֲתַעַרְבוּ זֶרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמִּי הָאֲרָצוֹת וַיַּד הַשָּׁרִים וַהֲסַגְּנִים הִיָּתָה בְּמַעַל הַזֶּה רִאשׁוֹנָה' (עזרא ט' ב).

3ב. תגובתם של יהושע מחד, ושל עזרא מאידך, למעשי המעל, והצטרפותם של מגיבים נוספים, כל אלה מתוארות אף הן בצורה דומה: 'וַיִּקְרַע יְהוֹשֻׁעַ שָׁמַלְתָיו וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו אֲרָצָה לְפָנֵי אֲרוֹן ה' עַד הָעֶרֶב הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עִפְרָל עַל רֹאשָׁם' (יהושע ז' ו);

9 זאת על אף האמור בעזרא ח' לא: 'וְנִסְעָה מִנְּהָר אֶהָא בְּשָׁנִים עֶשֶׂר לַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן לְלֶכֶת יְרוּשָׁלַם וַיַּד אֱלֹהֵינוּ הִיָּתָה עֲלֵינוּ וַיְצִילֵנוּ מִכַּף אוֹיֵב וְאוֹרֵב עַל הַדְרָךְ', המתאר את המסע כנעשה בחסות ה', אף שבאותה תקופה היו הדרכים בטוחות למעבר באופן כללי, ונשמרו על-ידי חיילי האימפריה הפרסית. וראה לעניין זה פירוש "עולם התנ"ך" לעזרא, עמ' 183. בדברים אלה משתקפת יפה המגמה המאפיינת את ספר עזרא ואת תקופתו – ראיית יד ה' בתוך מאורעות טבעיים לכאורה, בדומה למשל לסיפור מגילת אסתר.

יהושע קורע את בגדיו ויושב באבל ובתפילה עד הערב, וזקני ישראל מצטרפים אליו. עזרא קורע את בגדיו ויושב עד למנחת הערב, כאשר מצטרפים אליו 'כל חרד בדברי אלהי ישראל': 'וְכִשְׁמָעִי אֶת הַדְּבָר הַזֶּה קָרַעְתִּי אֶת בְּגָדֵי וּמְעִילִי וְאֶמְרָטָה מִשְׁעַר רֹאשִׁי וְזָקְנִי וְאַשְׁבָּה מְשׁוּמִם וְאֵלַי יֵאָסְפוּ כָּל חֲרָד בְּדַבְרֵי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל מַעַל הַגּוֹלָה וְאֲנִי יֹשֵׁב מְשׁוּמִם עַד לְמִנְחַת הָעֶרֶב' (עזרא ט' ג-ד).

ג.3. בכדי לבטא כלפי ה' את חוסר האונים למול המציאות הקשה, משתמשים שני הספרים בלשון זהה וייחודית – "מה א.מ.ר אחרי...": 'בִּי אֲדַנִּי מָה אִמַּר אַחֲרַי אֲשֶׁר הִפְךָ יִשְׂרָאֵל עֲרָף לִפְנֵי אֵיבָיו' (יהושע ז' ח), ולעומתו 'וְעַתָּה מָה נֹאמַר אֱלֹהֵינוּ אַחֲרַי זֹאת כִּי עֲזַבְנוּ מִצְוֹתֶיךָ' (עזרא ט' י).

ג.3. בתיאור ביצוע הדין, מופיעים בשני הספרים ניסוחים דומים וצירופי לשון יחידאיים. ביהושע עונשו של המועל הוא שריפת הרכוש: 'וְהִיָּה הַנִּלְכָּד בַּחֲרָם יִשְׂרָף בְּאֵשׁ אֹתוֹ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹ כִּי עֵבֵר אֶת בְּרִית ה' וְכִי עָשָׂה נִבְלָה בְּיִשְׂרָאֵל' (יהושע ז' טו), ובעזרא אותו איום מושמע כלפי מי שלא יענה לקריאה: 'וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא לְשִׁלְשֵׁת הַיָּמִים פְּעֻצַּת הַשָּׂרִים וְהַזְּקָנִים יִחָרֵם כָּל רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבְדֵּל מִקְהַל הַגּוֹלָה' (עזרא י' ח); בשניהם השימוש בשורש ח.ר.ם, ובשניהם העונש הוא כעין המעשה – היבדלות מקהל ישראל.

ג.3. בשני הסיפורים, ובהם בלבד, מופיע הביטוי 'תן תודה' (במובן של וידוי): 'וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל עֶכָן בְּנֵי שֵׁים נָא כְבוֹד לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵן לוֹ תוֹדָה וְהִגֵּד נָא לִי מָה עָשִׂיתָ אֵל תַּכְחִיד מִמֶּנִּי' (יהושע ז' יט), ובעזרא: 'וְעַתָּה תִּנּוּ תוֹדָה לַה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם וַעֲשׂוּ רְצוֹנוֹ וְהִבְדְּלוּ מֵעַמֵּי הָאָרֶץ וּמֵן הַנְּשִׂים הַנִּכְרִיּוֹת' (עזרא י' יא).

ג.3. תגובת החוטא לדרישת המנהיג בשני הסיפורים זהה: 'וַיַּעַן עֶכָן אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אָמְנָה אֲנֹכִי חָטָאתִי לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִזַּאת וְכִזַּאת עָשִׂיתִי' (יהושע ז' כ), וכזו הלשון בעזרא: 'וַיַּעֲנוּ כָּל הַקְּהָל וַיֹּאמְרוּ קוֹל גָּדוֹל כֵּן כְּדַבְּרֶךָ עֲלֵינוּ לַעֲשׂוֹת' (עזרא י' יב) – רצף הפעלים בשני הפסוקים זהה: ע.ג.ה, א.מ.ר, ע.ש.ה.

ג. תוכנות

קשרים אלו בין סיפור מעל עכן ובין הסרת הנשים הנכריות בעזרא, מפנים את תשומת לבנו שוב לא רק לדמיון שבין שני הסיפורים, אלא אף להבדלים שביניהם. בספר יהושע, עובר עכן על הוראתו המפורשת של ה' בנוגע להחרמת יריחו. אך בספר עזרא, אין הציווי מתקבל מאת ה' ישירות, אלא זהו איסור הנלמד מתוך ספר התורה.¹⁰ הפניות אל ה',¹¹ אף הן מצביעות על הפער – יהושע פונה ישירות אל ה' וזוכה למענה; אף עזרא מביע את תחינתו בגוף שני, אך מובן שזהו רק סגנון של תפילה, ואין הוא מצפה למענה ישיר מאת ה' באופן הרגיל אצל הנביאים. בדומה לכך, מתבצעת לכידתו של עכן באורח

10 נחמיה ח' א: 'וַיֵּאָסְפוּ כָּל הָעָם כְּאִשׁ אֶחָד אֶל הַרְחֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמַּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעִזְרָא הַסֹּפֵר לְהִבְיֵא אֶת סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל'.

11 ראה סעיף 3 לעיל.

נסי, ואף עונש המוות של עכן נקבע על-ידי ה' והכתוב מתאר את ביצועו; זאת למול האיום בעזרא, שמשמכם בהחרמת הרכוש ונידוי מהקהל, ואין כל עדות על מימוש.¹² מערכת הקבלות זו בין עזרא ליהושע, באה ליצור אצל הקורא רושם, שהמשמעות ההיסטורית של מאורעות שיבת ציון שקולה במידת מה לכניסה הנסית והמפוארת של ישראל לארצם בימי יהושע.

בראשית ימי שיבת ציון, מתרחשים בעם ישראל תהליכים רבי משמעות. הצהרת כורש בשנת 538 לפנה"ס וייסוד הבית השני שנה מאוחר יותר; בשנת 520 ממונה זרובבל, מזרע דוד, לשמש כפחת יהודה; 22 שנה לאחר ייסודו מחדש נחנך בית המקדש השני, ונביאי התקופה חגי, זכריה ומלאכי, ובעקבותיהם העולים לארץ, רואים בו ראשית הגאולה. והנה, בשנת 458 לפנה"ס, כ-62 שנה לאחר מינוי זרובבל, עולה עזרא מבבל, אך דבר מכל המתואר לעיל אינו בנמצא! עם ישראל היושב בארץ נתון במגמת התכולות, אין נבואה, ואין זכר ותקווה לגאולת ישראל השלמה. ההתלהבות ורוח הקוממיות שבאו עם שיבת ציון בימי זרובבל פגו, ופינו את מקומן להתרופפות ודעיכה.

לאור זאת, ניתן להבין את עריכת ההקבלות בין עזרא ויהושע. הקבלות אלה, הן מצד המספר באופן הניסוח, והן מצדו של עזרא בהתנהלותו – מטרתן להעביר מסר של התחדשות: הכניסה המחודשת לארץ, העתק מדוייק כמה שאפשר של הכניסה בימי יהושע בן-נון, ולשם אותה מטרה כבימי יהושע: עצמאות ישראל בארצו על פי חוקי התורה.

אלא, שניסיון זה לערוך את הזהות בין שני האירועים, עשוי להדגיש דווקא את ההבדל התהומי בין שתי התקופות. לעומת ההדרכה הישירה לה זוכה יהושע, נעדר ספר עזרא לחלוטין התגלות ה'. המצוות המקיימות בספר יהושע, חוזרות ומקיימות בימי עזרא, אך הפעם למדים על הצורך לעשותם לא מפי השכינה, אלא מתוך קריאה בספר התורה. תיאורי הנס המופלאים אצל יהושע, מתחלפים בפעולות אנושיות פשוטות המתוארות (כמעט באותה לשון!) אצל עזרא.¹³

לכאורה, מעיד הבדל זה על פער "לטובתו" של יהושע, הזוכה לקשר הישיר עם ה'. אלא שאין זה בהכרח רמז לפחיתותו של עזרא; עזרא מתמודד כמיטב יכולתו, ומשתדל להנהיג את העם על-אף החוסר בהשגחה אלוהית צמודה. בכך, מציג עזרא לראשונה, בסוף תקופת התנ"ך, הנהגה ישראלית נטולת נבואה, וזו מהווה דגם הניתן ליישום על-ידי הדורות הבאים.

12 ראה סעיף 4 לעיל.

13 ייתכן שניתן להבין לאור זאת את מטרתו הדתית של מעמד חתימת האמנה בנחמיה ט'-י: זהו למעשה תחילת כינונה של התורה שבע"פ, התורה שאחרי עידן הנבואה. מעתה, התורה – לא הנביא – היא המדריך והמנהיג הבלעדי של העם, והיא הקובעת את אורחות חייו והכרעותיו. וראה מאמרו של הרב יואל בן-נון, "אנשי כנסת הגדולה הם חותמי האמנה במעמד עזרא ונחמיה", משלב לו (תשס"א), עמ' 5-20.

עזרא ויהושע – קוים מקבילים נפגשים

לאור הבנה זו, ניתן גם להבין את הקביעה: 'כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שניה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא' (רמב"ם, הלכות תרומות, פ"א ה"ה). דווקא הקדושה המגיעה מתוך 'התערותא דלתתא', מתוך פעולות אנושיות הנעשות באמונה, מתוך הכרה בגדולתם של הראשונים לצד האמונה ביכולתנו אנו לחדש ימינו כקדם – דווקא זו היא הקדושה היציבה יותר, זו העומדת לעולם.¹⁴ וכבר אמרו חז"ל (בבלי ברכות ד ע"א):

כדתניא: 'עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קניית' [שמות ט"ו טז];
עד יעבר עמך ה' – זו ביאה ראשונה,
עד יעבר עם זו קניית – זו ביאה שניה.
מכאן אמרו חכמים: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא
כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא

14 ובהקשר זה, ניתן לראות את דבריו של הראי"ה קוק, במאמרו "למהלך האידיאות בישראל", ת"א 1912, פרק ה'.